

ПРАВА ЛЮДИНИ: ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ

Гриценко Р.О.

студентка 4-го курсу, гр. БП-20

Київський національний університет технологій та дизайну

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри приватного

та публічного права Кипич І.В.

Київський національний університет технологій та дизайну

м. Київ, Україна

У даній статті розбираються шляхи до розуміння значення «права людини», висвітлюються погляди на права людини, простежується антропологічне, класичне природно-правове та юридично-позитивістське обґрунтування права людини. Права людини визнаються універсальною формою взаємовідносин між людиною, суспільством і сучасною державою. Саме за допомогою прав людини визначаються межі соціальних можливостей людини та встановлюється інституційний і соціально-правовий механізм їх реалізації.

Зараз загально визнано, що громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та інші права людини не є даром держави (влади). або політична партія чи якась група осіб, але невідчужувана власність кожної особи, яка належить їй від народження незалежно від раси, колір шкіри, стать, релігія, мова, політичні та інші переконання. Тобто права людини – це природні права, якими всі володіють однаково людей від народження, включаючи основні права. Вважається, що права і свободи людини складають основу суспільства і самої держави, її конституційний лад [1], основа цивілізації, найважливіше компонент соціокультурної цивілізаційної системи, що визначає стиль цивілізації [2, с. 6], а соціально-економічні права є одними з конституційних прав показники соціальної держави. Не випадково положення про права людини відкривають тексти конституцій і визначають ставлення держави до особи, а також те, що держава пов'язана

правами і походить від людини, що її існування, суспільне призначення і цінність обумовлені тією мірою, якою вона задовольняє щоденні потреби людей, забезпечує права і свободи громадян.

Права людини є універсальною формою взаємовідносин між людиною, суспільством і сучасною державою. Саме за допомогою прав людини визначаються межі соціальних можливостей людини та встановлюється інституційний і соціально-правовий механізм їх реалізації. Загальновизнано, що громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та інші права людини не є власністю держави, або якась політична група осіб, але невідчужувана власність кожної особи, яка належить їй від народження незалежно від раси. Право — це претензія, на яку ми справедливо претендуємо. Я маю право на товари в кошику для покупок, якщо я їх оплатив. Громадяни мають право обирати президента, якщо це гарантує конституція їхньої країни, а дитина має право відвідувати зоопарк, якщо їй це обіцяють батьки. На все це люди мають право розраховувати за умови, що інша сторона дала відповідні обіцянки чи гарантії.

Однак права людини є вимогами вищого рівня з однією різницею. Вони не залежать від обіцянок чи гарантій іншої сторони. Право людини на життя не залежить від обіцянки іншої людини не вбивати цю людину: від цього може залежати її життя, але не право на життя. Його право на життя залежить лише від одного: від того, що він людина. Визнання прав людини означає визнання права кожного сказати: я маю ці права, що б ти не говорив і не робив, тому що я така ж людина, як і ти. Права людини належать усім людям за правом народження. На даний період визнано, що громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні й інші права людини – не є належністю держави чи інших політичних процесів, а невід’ємна властивість кожного індивіда, яка належить йому від народження незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних та інших переконань. Тобто права людини – це природні права, якими в рівній мірі володіють усі люди від народження. На мою думку, права і свободи людини є головною складовою

самого суспільства й держави, її конституційного ладу [1, с. 204-205], важливий компонент соціокультурної цивілізації, [2, с. 6], а соціально-економічні права – один з конституційних індикаторів соціальної держави. Не випадково положення про права людини відкривають текст конституцій, а саме стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.» Щоб приступити до того як визначити місце та мету права людини, в теперешній час як на території України та інших зарубіжних країн. Потрібно визначити притоки та витoki всього цього. Історія прав людини сягає своїм корінням у глибоку давнину, використання терміну права людини знайшло відображення, починаючи з Стародавньої Греції та Риму, а саме у працях римського філософа Цицерона. У стародавніх державах і країнах Стародавнього Сходу рівність людей обґрунтовувалася однаковими природними умовами їх походження з Космосу, «неба». І хоча ідея прав «вільних» людей (Аристотель, Платон та ін.) переважала за часів рабовласництва та феодалізму, її розвиток сприяв накопиченню інтелектуального матеріалу для подальшого ривка в цьому напрямку – визнання рівності всіх людей перед законом.

З самих перших правових актів, що закорбували боротьбу людини за свої права, вважається Велика хартія вольностей англійського народу, узаконена під тиском народного хвилювання англійським королем Іоанном Безземельним у 1215 р. Саме ця хартія, поруч із привілеями феодалів, закріпила права людини. В якій пишеться : "Жодна вільна людина не буде заарештована, або ув'язнена, або позбавлена володіння, або у будь-який (інший) спосіб знедолена... як за законним вироком рівних їй та за законом країни". Саме з таких самих підстав до першого покоління прав людини можна віднести й Литовські Статути (1529, 1566, 1588 pp.) - юридичний

пам'ятник литовського, білоруського та українського народів. Щодо дій феодальної знаті англійський народ продовжував боротися за свої права, в результаті чого в 1689 р. в Англії був прийнятий Білль про права англійського народу. В процесі чого розвиток політичної та наукової думки у цій сфері ішов у напрямку обґрунтування природно-правової концепції, що під впливом революційних подій у Європі та громадянської війни в Північній Америці привело до поділу прав і свобод особи на права людини і права громадянина. Це знайшло своє відображення у Декларації незалежності США в 1776 р. та в Біллі про права людини США в 1786 р.

Велика Французька революція 1789 - 1793 рр. також дала відбиток в історії права людини, вона сприяла подальшому розвитку ідеї, і в 1789 р. французьким конвентом була прийнята Декларація прав людини і громадянина. У ХХ ст.. ідея прав людини була піднята на міжнародний рівень. Після Другої світової війни виникла необхідність забезпечення основ економічного становища та підвищення культурного статусу. Ці вимоги виникли після Першої світової війни, а вплинули на демократизацію і соціалізацію конституційного права країн світу та міжнародне право після Другої світової війни, коли завдяки бурхливому розвитку виробництва склалися реальні передумови для задоволення соціальних потреб громадян. Серед міжнародно-правових актів, що мають універсальний (загальновизнаний і глобальний) характер, насамперед варто назвати Статут ООН (24.06.1945), у Преамбулі якого, як уже відмітилося, проголошена рішучість народів "знов утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй".

Важливим документом у сфері захисту прав і свобод людини є Загальна декларація прав людини, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 р. Декларація ґрунтується на положеннях Статуту ООН і формулює основні права і свободи людини. Загальна декларація прав людини вказує, що всі відзначені у ній права і свободи повинні шануватися і

дотримуватися, як у державах - членах ООН, так і на територіях, що знаходяться під їхньою юрисдикцією. У розвиток положень Декларації в рамках ООН був розроблений ряд міжнародних конвенцій, зокрема: Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього (1948); Конвенція про політичні права жінок (1952); Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства (1956); Конвенція про ліквідацію дискримінації у сфері освіти (1960); Конвенція про ліквідацію дискримінації у сфері праці і занять (1958); Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1956) та ін.

У грудні 1966 р. під ООН були прийняті два дуже важливі документи універсального характеру - Пакт про громадянські та політичні права і Пакт про економічні, соціальні та культурні права. Щодо України, а саме з процесу творення прав людини бере витoki з Руської Правди та інших юридичних актів Київської Русі. За Руською Правдою в Київській Русі не було смертної кари, поважалось право власності. Становище жінки за давньоруським правом було вищим, ніж за давньогерманським та римським правом, перед лицем яких жінка, донька, дружина, мати завжди потребували опікуна й виступали все життя неправочинними. Навпаки, в Україні жінка за життя чоловіка зберігала своє окреме майно, яке й після його смерті не входило до спільної спадщини: жінка сама ставала повноправною головою родини ("Якщо жінка залишається після чоловіка вдовою, то дати їй частину з майна, а що дав їй чоловік при житті своєму, те залишається їй поверх того Пакти і Конституції законів і вільностей Війська Запорозького між Гетьманом Пилипом Орликом та між старшиною, полковниками, а також названим Військом Запорозьким 1710 р. включають статті про захист недоторканості законів та вільностей; про право власності не тільки Гетьмана, але й ченців, священників, бездітних удів, виборних і рядових козаків, двірських слуг і приватних осіб; про право обирати козацьких і простих урядників, а особливо полковників вільним волевиявленням і

голосуванням; про право вдів козаків, їхніх дружин і дітей-сиріт, жінок, чоловіки яких перебувають на війні або на якихось військових службах, бути вільними від загальних повинностей та сплати податків. В Конституції декларується ідея "виправлення та підйому своїх природжених прав та вільностей", відновлення "всіх природних прав та рівності".

Важливим кроком у проголошенні прав людини в Україні була доба Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки. III Універсал Української Центральної Ради проголошував "свободу слова, друку, віри, зібраннів, союзів, страйків, недоторканності особи і мешкання, право і можливість уживання місцевих мов у зносинах з усіма установами"

Конституція Української Народної Республіки 1918 р., Проект Основного Державного Закону УНР значну увагу приділяли правам громадян України. В обох актах були статті про рівність прав чоловік та жінок, заборону дискримінації за походженням, вірою, народністю; про право особистої недоторканості, а також недоторканості мешкання; про таємницю листування; про свободу сумління та віри, зміни віросповідання; про право на свободу пересування тощо.

Конституції УРСР 1937 та 1978 років включали окремі розділи з основних прав та обов'язків громадян, однак розміщення їх після розділів з основ суспільного ладу і політики свідчило про пріоритет держави, суспільства над особою, громадянином. Насамперед, проголошувалися економічні та культурні права. З політичних прав декларувалось право об'єднуватись у політичні партії, що в умовах монопартійного режиму сприймалось як фікція. Не проголошувалось в цих конституціях право на зміну міста проживання, право на страйк тощо.

Прийняття Конституції України 1996 р. стало значним етапом в розвитку української термінології з прав людини. Розділ II "Права, свободи та обов'язки людини і громадянина" є повністю узгодженим з міжнародно-правовими актами з прав людини. Незважаючи на це, перелік прав людини в

Конституції не є вичерпним (ст.22 Конституції України). Як бачимо, в історії України були періоди, коли вона випереджала інші держави Європи та світу щодо розвитку прав людини.

Концепція прав людини базується на двох основних цінностях. Перше – це людська гідність, а друге – рівність. Права людини можна розуміти як щось, що визначає основні норми, необхідні для життя з почуттям гідності, і їх універсальність випливає з того факту, що, принаймні в цьому відношенні, всі люди рівні. Ми не маємо і не можемо тут нікого виділити.

Насправді, щоб прийняти концепцію прав людини, достатньо прийняти ці два переконання чи цінності, і навряд чи хтось буде з цим сперечатися. Ось чому ідея прав людини підтримується всіма світовими культурами, усіма цивілізованими урядами, усіма основними релігіями. Майже загально визнано, що влада держави не може бути необмеженою чи довільною, вона має бути обмежена необхідністю забезпечити принаймні мінімальні умови для всіх, хто перебуває під її юрисдикцією, щоб вони могли жити з почуттям людської гідності [3].

Багато інших можна вивести з цих двох основних цінностей і з їх допомогою більш точно визначити, як люди і суспільства повинні співіснувати на практиці. Розглянемо деякі з них. Свобода, оскільки людська воля є важливою частиною людської гідності; бути змушеним робити щось проти нашої волі принижує людську особистість. Повага до інших, тому що відсутність поваги до інших не дозволяє оцінити їх індивідуальність і їх людську гідність. Недискримінація, оскільки рівність людей з точки зору людської гідності означає, що ми не можемо судити про людей на підставі фізичних (або інших) характеристик, які не стосуються людської гідності.

Толерантність, тому що нетерпимість свідчить про відсутність поваги до відмінностей, а рівність не означає тотожності чи однаковості. Справедливість, тому що люди, які належать до людської раси, заслуговують на справедливе ставлення. Відповідальність, тому що повага до прав інших передбачає відповідальність за свої вчинки і докладає зусиль для реалізації

прав кожного. Що до права людини в різних частинах світу, то деякі регіони світу створили власні системи захисту прав людини, які існують поряд із системою, створеною в рамках ООН. Нині в Європі, Америці та Африці діють регіональні установи із захисту прав людини. Деякі кроки до встановлення регіональних стандартів прав людини також робляться в арабському світі та в регіоні АСЕАН (Асоціації держав Південної Азії). Проте більшість країн цього регіону ратифікували основні угоди та конвенції ООН з прав людини і таким чином висловили свою згоду із загальними принципами, а також добровільно визнали себе суб'єктами міжнародного права у сфері прав людини [4].

У Європі різноманітні стандарти та механізми прав людини захищаються Радою Європи, головним правозахисним органом на континенті. Його роль, особливо через Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод і Європейський суд з прав людини, буде обговорюватися нижче. Поряд з Радою Європи важливу роль відіграють також Європейський Союз та Організація з безпеки та співробітництва в Європі. Зобов'язання Європейського Союзу щодо захисту прав людини отримали новий поштовх із затвердженням Лісабонського договору, який набув чинності 1 грудня 2009 року, надавши повної юридичної сили Хартії основоположних прав Європейського Союзу. Він містить громадянські, політичні, соціальні та економічні права і вимагає від держав-членів і самого Європейського Союзу поважати ці права. Суд Європейського Союзу має намір скасувати законодавство ЄС, яке суперечить Хартії, і розгляне питання про відповідність законодавства країн-членів ЄС праву ЄС, хоча повсякденне виконання буде здійснюватися національними судами. Хартія окреслює права за шістьма заголовками: гідність, свобода, рівність, солідарність, громадянські права та справедливість. Титул «гідність» гарантує право на життя і забороняє тортури, рабство і смертну кару; «свобода» включає права на приватне життя, шлюб, переконання, вираження поглядів, зібрання, освіту, працевлаштування, власність і притулок; «рівність» охоплює права

дітей і людей похилого віку; «солідарність» захищає соціальні та трудові права, право на гідні умови праці, захист від необґрунтованого звільнення та доступ до медичного обслуговування; «цивільні» права включають право голосу та свободу пересування, «справедливість» включає такі права, як право на ефективний засіб правового захисту, справедливий суд і презумпцію невинуватості. Агентство з фундаментальних прав (AFP) – експертний орган, який збирає докази щодо ситуації з фундаментальними правами в Європейському Союзі та розробляє рекомендації щодо покращення ситуації. Він не виконує роль моніторингу, а співпрацює з відповідними установами в процесі консультацій щодо покращення забезпечення основних прав [4].

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) об'єднує 57 держав Європи, Центральної Азії та Північної Америки. Незважаючи на те, що вона не ставить перед собою конкретно завдання захисту прав людини, її комплексний підхід до безпеки дозволяє вирішувати широкий спектр питань, включаючи питання прав людини, національних меншин, демократизації, політичних стратегій, боротьби з тероризмом, діяльності у сфері економіки та охорони навколишнього середовища. Діяльність ОБСЄ у сфері прав людини здійснюється через Бюро демократичних інститутів і прав людини. Штаб-квартира БДІПЛ розташована у Варшаві, але БДІПЛ працює на всій території ОБСЄ у сфері спостереження за виборами, демократичного розвитку, прав людини, толерантності та недискримінації, а також верховенства права. Його діяльність спрямована на молодь і включає навчання правам людини, боротьбу з антисемітизмом та ісламофобією [3].

В американському регіоні стандарти та механізми прав людини впливають із Американської декларації прав і обов'язків людини 1948 року та Американської конвенції з прав людини 1969 року. Були ухвалені спеціальні документи щодо біженців, запобігання тортурам і покарання за них, скасування смертної кари, зникнень людей, насильства над жінками, екології та інших питань.

Африканська хартія прав людини і народів набула чинності в жовтні 1985 року і станом на 2007 рік була ратифікована 54 державами. Хартія містить ряд положень, які відрізняють її від аналогічних документів, прийнятих в інших частинах світу.

Арабська регіональна комісія з прав людини почала свою діяльність у 1968 році, але вона мала лише дуже вибіркового і обмеженого мандат на підтримку прав людини. Змінена Арабська хартія прав людини була прийнята Лігою арабських держав у 2004 році та набула чинності в 2008 році.

У цьому документі йдеться про соціально-економічні та громадянсько-політичні права, а також йдеться про «спільну цивілізацію» арабських держав. Набуття чинності Хартії та її механізму моніторингу, Арабського комітету з прав людини та Арабської підкомісії з прав людини стали багатообіцяючими ознаками щодо розвитку прав людини в регіоні. Однак він також піддався жорсткій критиці, наприклад, за те, що він не забороняє жорстоке покарання, або за гарантування економічних і соціальних прав лише для громадян, або за те, що деякі права ставляться в залежність від ісламського шаріату, за дозвіл смертної кари для дітей, якщо він передбачає за національним законодавством, а також для затвердження обмежень свободи думки, совісті та релігії, якщо це передбачено законодавством [4].

Міжурядова комісія АСЕАН з прав людини (AICHR) була створена в 2009 році як консультативний орган Асоціації держав Південно-Східної Азії. Комісія з прав людини призначена для просування та захисту прав людини, а також регіонального співробітництва в галузі прав людини в 10 державах-членах АСЕАН. Мандат цієї Комісії з 2009 року включає дотримання «Поваги міжнародних принципів прав людини, включаючи універсальність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність усіх прав людини та основних свобод, а також неупередженості, об'єктивності, невибіркової, недискримінація та уникнення подвійних стандартів і політизації.

Під час розгляду нами підходи до з'ясування сутності поняття прав дозволяють дійти висновку, що права людини визначаються як поняття та як

система принципів, що забезпечують умови забезпечення людини, норм і традицій, і як міра свободи, і складова правового статусу особи тощо. При цьому права людини розуміються як основа конституційного ладу, основа громадянського суспільства та основа сучасна цивілізація. Враховуючи такі підходи до розуміння прав людини та їх тлумачення, права людини можна визначити як поняття, яке тісно пов'язана зі свободою особи і є її основою, поняття, що те саме відображає гідність і цінність людської особистості і в той же час її наполягання на володінні певними можливостями (суб'єктивними правами), які дозволяють зробити життя цієї людини справді гідним. Водночас права людини характеризують вертикальні відносини, які існують між людиною та державою та є інструментом обмеження державної влади. Виправлення цих права в правовому акті створює більш надійні гарантії їх реалізації [5].

Узагальнюючи, з урахуванням розглянутих варіантів розуміння прав людини, критично узагальнивши наведені висновки та взявши за основу їх провідні ідеї, можна сказати, що права людини є загальним і рівна для всіх необхідна міра (норма) свободи (можливої поведінки). задоволення основних потреб свого існування, розвитку та самореалізації, які в певних конкретно-історичних умовах визначається взаємним визнанням свободи суб'єктами правового спілкування (з іншими особами, суспільством і державою) і не залежить від її офіційного закріплення державою.

Список використаних джерел:

1. Добрянський С. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики) / С. Добрянський. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2001. Випуск 36. С. 3-7.
2. Добрянський С. Інститут прав людини: до характеристики вихідних засад / С. Добрянський. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2002. Випуск 37. С. 3-9.

3. Ярошевська Т. Становлення і розвиток прав людини в Україні та в окремих іноземних країнах / Т. Ярошевська. *Право України*. 2010. № 11. С.84-89.

4. Трубников В. М. Історія формування прав і свобод людини і громадянина / В. М. Трубников. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна № 988. Серія : «Право»*. Х.: ХНУ, 2011. Випуск № 10. С. 292-296.

5. Селіванов В. Права і свободи людини: класична доктрина і сучасна концепція (до порівняльної характеристики) / В. Селіванов. *Вісник Академії правових наук України*. 2005. № 4 (43). С. 3-15.